

Малишева А. О.

ДЕМОКРАТИЗАЦІЯ ОСВІТИ ЯК СОЦІАЛЬНА ПРОБЛЕМА

У статті проаналізовано потребу та основні напрями демократизації сучасної освіти; підкреслено, що основна тенденція останніх років полягає саме в послідовній деідеологізації змісту і гуманізації цілей освіти. На перший план замість завдання підготовки спеціалістів відповідно до вимог освіти висувається завдання задоволення духовних потреб молоді у освітніх послугах високої якості.

Ключові слова: людина, освіта, культура, демократія, виховання, творчість.

Глобальні зміни в політичному, економічному, технологічному розвитку світової цивілізації перетворили освіту на стратегічний чинник прогресу суспільства, його науково-технічного, соціокультурного і духовного потенціалу, що безпосередньо пов'язаний з рівнем соціокультурної сфери, демократичними перетвореннями в суспільстві і свідомості людей. Як канал трансляції культурних цінностей освіта формує людину в конкретному суспільстві відповідно до потреб певного суспільства, що усвідомлює мету її розвитку і ситуацію її реалізації [2, 10].

Основними тенденціями розвитку сучасної освіти в Україні сьогодні є тенденції демократизації, деідеологізації, децентралізації та деконцентрації в освітній галузі, зумовлені розвитком ринкових відносин, плюралістичністю засад життєдіяльності, забезпеченням прав громадян стосовно вибору змісту, рівня освіти, її доступності та якості.

Питанням осмислення демократизаційних процесів у сфері освіти присвячені роботи Л. Губерського, О. Вишневецького, В. Розіна, В. Скотного, Е. Турчанінова та багатьох інших. Щодо наукового осмислення реформ вищої освіти корисними є праці В. Андрущенка, О. Навроцького, Т. Троїцької. Інтеграцію в європейський освітній простір, впровадження в систему вищої освіти в Україні Болонського процесу розглянуто у працях В. Андрущенка, В. Беха, Я. Болюбаша, В. Воронкової, М. Згуровського, В. Кременя, Є. Рябенка, М. Степка та багатьох інших вітчизняних дослідників.

Мета статті – розкрити філософський зміст демократизації освіти як соціальної проблеми.

Перший етап становлення демократичного типу комунікацій в освіті деідеологізації навчального процесу та викорінення інших «наростів» тоталітарного суспільства. Останні десять років ХХ ст. століття виявилися насиченими багатьма політичними подіями, в результаті чого відбулося виокремлення національної системи освіти з тієї імперської освітньої структури, що створювалася протягом майже 75 років. Поява на вітчизняному політичному просторі багатьох партій і втрата домінуючого положення комуністичною партією спричинили початок відчутних змін не тільки у суспільстві, а й у національному освітньому топосі. У першу чергу ці зміни торкнулися трансформації поглядів на місце освіти у суспільстві загалом та її значення в розвитку особистості зокрема [4, 111].

У вирішенні сучасних завдань демократизації суспільного життя в Україні, зростання національної самосвідомості українського народу визначальне значення має гуманізація та гуманітаризація освіти. Основна тенденція останніх років полягає саме в послідовній деідеологізації змісту і гуманізації цілей освіти. На перший план замість завдання підготовки спеціалістів відповідно до вимог освіти висувається завдання задоволення духовних потреб молоді у освітніх послугах високої якості.

На нашу думку, саме цей напрям розвитку комунікаційних процесів в освіті є в основі її деідеологізації. Це велика і комплексна проблема. Звертаючись до своїх національних витоків, ми повинні враховувати наше сьогоденне буття, його особливості, опираючись на світовий досвід. Зазначимо, що сучасна світова гуманістична думка виходить з того, що сама людина, її права і обов'язки мають перебувати в центрі уваги держави і суспільства, що є протилежним тоталітарному типу освітніх комунікацій. Пріоритетним для сучасного українського суспільства в цілому є завдання якомога повнішого розкриття природних здібностей індивіда саме за допомогою держави, а не його всеохоплюючого ідеологічного контролю.

Треба підкреслити, що деідеологізація навчального процесу виявляється і у змінній контролі якості та появі приватних навчальних закладів. Контроль якості вищої освіти за часів СРСР забезпечувався уніфікацією принципів організації навчального процесу, навчальних планів та проведенням періодичних перевірок навчальних закладів за підпорядкованістю. На початку 90-х рр. ХХ ст. фактично було скасовано уніфікацію, а багаторазові реорганізації державних органів заважали проведенню перевірок. Створення недержавних вищих навчальних закладів остаточно примусило до побудови нової системи контролю якості освіти. У 1992-1993 роках було запроваджено модель

державного ліцензування та акредитації вищих навчальних закладів, які набули оптимально узгоджених і системних форм у 1996 р.

Деідеологізація освітніх практик набула характеру формального вилучення комуністичної ідеології з навчальних закладів, але залишила низку складних і досі не вирішених проблем: не вдалося сформувати нової методології викладання дисциплін соціально-гуманітарного циклу; значна частина викладачів дисциплін соціально-гуманітарного циклу залишились у полоні марксистських схем і уявлень суспільного розвитку; зосередження практично необмеженої влади в руках освітянського менеджменту без розвинених демократичних традицій громадського контролю призвело до посилення бюрократії та корумпованості у навчальних закладах; спекуляція політиками щодо шкільних програм з історії; політизація напередодні кожних політичних виборів багатьох закладів освіти з дозволу органів управління та керівників закладів освіти.

Необхідно зазначити, що проблема зв'язку навчальних закладів з суспільними ідеологіями філософія освіти розглядає у двох площинах: по-перше, система освітніх комунікацій повинна бути державницько-орієнтованою, тобто так звана ідеологія (мета держави, ідеали, які реалізує держава); по-друге, партійні ідеології не повинні втручатись у внутрішнє життя навчальних закладів, хоча це не означає, що партійні ідеології повинні уникати оцінок стану і мети розвитку освітніх систем [6, 163]. Безумовно, залишились в минулому часи тотальної ідеологізації та всеохоплюючого політичного виховання у системі освіти, але державницька ідеологія та гуманізація є ознакою вже демократичного типу комунікацій в освіті.

Продовжуючи розгляд демократичного типу комунікацій в освіті, зазначимо, що впровадження варіативності програм, підручників та навчальних посібників є важливою ознакою відкритого типу взаємодії між суб'єктами та об'єктами навчання. Як зазначав колишній міністр освіти і науки України С. Ніколаєнко, саме з 2005-2006 навчального року розпочався перехід основної школи до нового змісту освіти. Зокрема, було розроблено сім варіантів типових навчальних планів для основної школи, запропоновано низку нових предметів, на конкурсній основі відібрано навчальні програми, які передбачають розвантаження від надмірної деталізації, зайвої інформації та термінології. Навчальні програми зорієнтовані не лише на отримання знань, а й на формування життєво важливих компетентностей учнів [7, 24].

Треба підкреслити, що одним з базових документів стосовно освіти в Україні є, наприклад, Державний стандарт базової і повної загальної середньої освіти від 23 листопада 2011 р. Цей стандарт вже

відображає європейську орієнтацію вітчизняної освіти. Загальні положення Стандарту містять цілком європейську демократичну норму: відповідно до розробленого Міністерством освіти і науки навчального плану здійснюється підготовка базових, варіативних й альтернативних програм і курсів. Європейський підхід полягає у розмежуванні функції стандартів і навчальних програм. Стандарт називає навчальні досягнення (досягнуті різнорівневі навчальні цілі), що визнаються за необхідні і мінімальні достатні для базової і повної середньої освіти. Програма ж пропонує методику, шлях досягнення стандартних (обов'язкових), а поруч з ними і якихось додаткових цілей. Отже, програм може бути декілька, а то й більше десятка, залежно від того, скільки шляхів виконання вимог стандарту вдасться віднайти [8, 29]. Варіативність проявляється, наприклад, у переліках навчальних програм, підручників та навчально-методичних посібників, рекомендованих галузевим міністерством для використання в початкових класах загальноосвітніх навчальних закладів, де представлені вже десятки варіантів навчально-методичної літератури.

Кожне покоління навчальної книги орієнтоване на цілі, визначені відповідною парадигмою освіти. За останні роки змінились підходи до забезпечення навчальною літературою вищої школи. Зокрема, сформовано галузеву цільову програму «Підручник вищої школи», розроблено єдину інформаційну систему «Університетська книга», формується єдиний реєстр навчальної літератури, якій надані відповідні грифи міністерства. Щоб зробити прозорим процес надання грифів, у газеті «Освіта України» почали публікувати список усіх надрукованих підручників. Вперше організовано закрите рецензування рукописів для всіх без винятку підручників [1, 29].

Серед актуальних документів, що стосуються підручників вже для загальноосвітніх шкіл, вважаємо за потрібне розглянути наказ «Про затвердження Положення про Всеукраїнський конкурс навчальних програм та підручників для загальноосвітніх навчальних закладів» [9]. Суть документа полягає в тому, що нині в Україні систематично проводиться конкурсний відбір шкільних підручників, рекомендованих до використання в навчальних закладах. Це допомагає удосконалити і оптимізувати навчальний процес, створити якісне навчально-методичне забезпечення для загальноосвітньої школи. Результати конкурсу оприлюднюються через пресу та інші засоби масової інформації. У конкурсі можуть брати участь окремі автори, авторські колективи, наукові установи, навчальні заклади та видавництва, які мають необхідну науково-теоретичну і фахову

підготовку та уклали навчальну програму чи розробили підручник (окремо або в комплекті) відповідно до Державних стандартів початкової, базової та повної загальної середньої освіти та згідно з основними вимогами до навчальних програм та підручників. Отже, демократичний тип комунікацій в освітній галузі передбачає максимальну відкритість всіх процесів, можливості громадськості впливати на них.

Треба підкреслити, що за роки незалежності нашої держави було створено понад 500 назв нових і удосконалених підручників та навчальних посібників для різних типів навчальних закладів, хоча видання шкільних підручників строго регламентується державою, що уважно стежить за тим, щоб підручники відповідали міністерській шкільній програмі й санітарно-гігієнічним нормам. Але підручники, що не отримали вищої оцінки Міністерства освіти і науки України й не затверджені до випуску, потрапляли (й потрапляють) у категорію додаткових посібників і можуть бути вибірково використані в кожному навчальному закладі (тільки за бажанням викладачів). Плюралізація, варіативність, публічність навчально-методичної літератури – це дійсно особливість та основа демократичного типу комунікацій в освіті.

Сучасне суспільство пред'являє до людини все більш високі вимоги. В умовах зростання соціальної конкуренції молодій людині необхідно уміти творчо застосовувати ті знання і навички, якими вона володіє, уміти перетворити діяльність на якомога ефективнішу. Для того, щоб бути затребуваним у сучасному суспільстві, необхідно привносити в нього щось нове своєю діяльністю. А для цього ця діяльність повинна мати творчий характер. Одноманітне, шаблонне повторення одних і тих же дій вбиває інтерес до навчання. Учні позбавляються радості відкриття і поступово можуть втратити здібність до творчості. Тому головне завдання демократичного типу комунікацій в освіті – заохочення до творчості як учня, так і вчителя.

Для цього необхідна реалізація наступних умов творчої атмосфери у навчальному процесі: актуалізація матеріалу, що вивчається, його спрямованості на цілі, що усвідомлюються учнем як корисні для нього особисто; запровадження системи індивідуальної роботи для учнів, робота у гуртках; участь суб'єктів навчання в науковій роботі й технічній творчості; робота з обдарованими дітьми; комп'ютеризація навчання.

Створення означених сприятливих умов все ще не є достатнім для виховання учнів з високими творчими здібностями. Необхідна посилена цілеспрямована робота з розвитку творчого потенціалу у

дітей, особливо тих, яких нині називають «індіго». У цьому випадку слід додатково передбачити створення механізмів стимуляції і заохочення саморозвитку дитини, як основи розкриття його творчих здібностей: створення у учня високої самооцінки, «смаку успіху», впевненості в своїх силах; створення відповідного психологічного клімату на уроках (і в сім'ї): доброзичливого ставлення до учнів, радісного ставлення до пізнання, позитивних емоцій; дотримання принципу «права на помилку»; облік результатів індивідуальної творчої діяльності (у кожного учня свій «портфель» досягнень). Учні ведуть щоденник власних творчих досягнень; перехід до обліку динаміки успіхів кожного школяра, тобто порівняння нових успіхів учня з минулими успіхами того ж учня, а не порівняння одного з одним; оптимальне поєднання фронтальних, групових, індивідуальних форм роботи як в урочній, так і в позаурочній діяльності; пізнання явищ і законів природи і суспільства на рівні сутності.

Зазначимо, що будь-який учень здібний до певного виду творчої діяльності, тому вчителеві необхідно уміти організувати і заохотити таку діяльність, яка спонукала б кожного школяра до розкриття своєї креативності (творчих здібностей). Отже, слід організувати навчання як пізнання, тобто репродуктивну діяльність оптимально поєднувати з творчою, продуктивною [3, 63].

При суб'єкт-суб'єктних стосунках вчителя і учнів важливу роль відіграють здібності вчителя (педагога) до творчості і до креативності навчального процесу. Тому кожен учитель (педагог) повинен розвивати в собі потребу в цілеспрямованому і систематичному самовдосконаленні себе як творчої особистості, розвивати професійні вміння допомагати своїм вихованцям відкривати власний творчий потенціал, який стане в майбутньому джерелом щастя та самовдосконалення.

Дослідженню проблеми творчої особистості педагога в Україні присвятили низку праць вчені І. А. Зязюн, В. Г. Кремень, Н. В. Кічук, С. О. Сисоєва, які вважають, що особистість сучасного учителя характеризується спрямованістю на творчість, інфікована інтелектуальною активністю. Серед важливих пріоритетних якостей творчої особистості вчителя вчені виокремлюють, насамперед, його прагнення до самореалізації. Одна з вищих потреб особистості, яка виявляється в реалізації власних творчих сил і здібностей, в постійному зростанні та збагаченні власних внутрішніх можливостей, у підвищенні своєї професійної діяльності, в орієнтації на загальнолюдські цінності; захоплення справою як покликанням. Висока зацікавленість справою, якою займається людина, ототожнення

себе зі своєю справою, глибока задоволеність нею і, разом з тим, постійна готовність удосконалювати справу; автентичність особистості. Щира та відверта позиція щодо ставлення до себе та інших, небажання ховатися за умовними масками, ховати свої спрямування, думки і переконання, власні індивідуальні особливості; незалежність щодо суджень. Здатність особистості до висловлювання власних суджень, не пристосовуючись до думки інших, повна самостійність в оцінках; впевненість у власних силах. Оцінка своїх сил і можливостей адекватна досвіду: вибір мети і завдань, які людина здатна вирішувати на високому рівні якості, відсутність невиправданої тривожності під час вибору та реалізації цілей; індивідуальність і гнучкість. Здатність до самостійної постановки цілей, а також зміни їх залежно від умов діяльності, вести інших за собою, бути оригінальним і неупередженим під час вирішення проблем, які виникають; критичність і високий ступінь рефлексії. Постійна увага до адекватності власних дій і вчинків, нетерпимість до недоликів і непродуманих рішень, вміння вчитися на помилках, постійний аналіз та осмислення власної діяльності; дитяча сприйнятливість і відкритість у ставленні до нового. Поєднання зрілої думки з дитячою свіжістю сприйняття [5].

Отже, для педагога важливо пам'ятати, що оптимальне спілкування – це не вміння тримати дисципліну, а обмін з учнем духовними цінностями. Спільна мова з учнями – це не мова команд, а мова довіри. І це є основою сучасних демократичних освітніх комунікацій. Педагог-професіонал повинен будувати власну творчу професійну діяльність, мета якої – знайти адекватні педагогічні засоби, методи, способи і форми для підвищення якості навчання учнів, домагаючись не формальної успішності, а реальної освіченості дітей, що виявляється у змістовності й рівні їх творчої діяльності. Учитель повинен забезпечити педагогічний супровід взаємодії з тими, хто навчається, творче спілкування з дітьми, тобто на практиці реалізувати демократичні принципи у освітньо-виховному процесі.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Бессараб А. О.* Роль навчальної книги в сучасній педагогічній системі вищої школи України // Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах. – Запоріжжя, 2010. – Вип. 8 (61). – С. 28-34.
2. *Гавська Л. А.* Розвиток державно-громадського управління загальною середньою освітою в Україні (друга половина XIX – початок XX століття) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня

- докт. наук з держ. управ. : спец. 25.00.01 «Теорія та історія державного управління» / Національна академія державного управління при Президентіві України. – К., 2010. – 36 с.
3. *Гетта В. Г.* Активізація пізнавальної діяльності студентів при вивченні загально-технічних дисциплін : [монографія]. – Чернігів : ЧДПУ ім. Т.Г. Шевченка, 1997. – 109 с.
 4. *Лодатко Є. О.* Цілі математичної освіти в контексті соціокультурних трансформацій суспільства // Вісник Запорізького національного університету: Зб. наукових статей. Педагогічні науки / Гол. ред. Міщик Л. І. – Запоріжжя : Запорізький національний університет, 2007. – № 1. – С. 94 - 118.
 5. *Мишуш О. Н.* Творчий учитель як фактор розвитку творчого потенціалу учнів [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://osvita.ua/school/lessons_summary/edu_technology/27995.
 6. Модернізація системи вищої освіти: соціальна цінність і вартість для України : [монографія] / Серія «Модернізація вищої освіти: світоглядно-педагогічні проблеми». – К. : Педагогічна думка, 2007. – 257 с.
 7. *Ніколаєнко С. М.* Стратегія розвитку освіти України: початок ХХІ століття. – К. : Знання, 2006. – 253 с.
 8. *Пастушенко Р.* Чергова спроба стандартизації шкільної історії: «всерйоз чи по-українському» // Педагогічна думка. – 2011 – № 4. – С. 29-32.
 9. Про затвердження Положення про Всеукраїнський конкурс навчальних програм та підручників для загальноосвітніх навчальних закладів [Електронний ресурс] // Офіційний веб-сайт Міністерства освіти, науки, молоді і спорту – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=z0244-04>.

Мальшева А. А. Демократизация образования как социальная проблема.

В статье анализируется потребность и основные направления демократизации современного образования; подчеркивается, что основная тенденция последних лет заключается именно в последовательной деидеологизации содержания и гуманизации целей образования. На первый план вместо задачи подготовки специалистов в соответствии с требованиями образования выдвигается задача удовлетворения духовных потребностей молодежи в образовательных услугах высокого качества.

Ключевые слова: человек, образование, культура, демократия, воспитание, творчество.

Malyshev A. A. Democratization of education as a social problem.

Analyzes the need and the basic directions of the democratization of modern education; emphasizes that the primary trend of recent years is precisely consistent deideologization content and humane education purposes. At the forefront rather than the problem of training in accordance with the requirements put forward the task of education to meet the spiritual needs of young people in the educational services of high quality.

Keywords: people, education, culture, democracy, education and creativity.

Семенюк Н. В.

ПОНЯТТЯ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ У СУЧАСНОМУ НАУКОВОМУ ДИСКУРСІ

У статті розкрито ту істотну роль, яку відіграє у житті людини її здатність вирішувати певні професійні завдання та її професійна компетентність. Необхідно розробити певну систему компетентностей, кожна з яких має складатися з простих дій та операцій, що є показниками розвитку особистості. Виокремлення різних видів компетентності дозволяє сформулювати вимоги не лише до викладача і вчителя, але й до студента та учня. Варто також звертати увагу на притаманну їм ключову компетентність як певний рівень функціональної грамотності особистості.

Ключові слова: компетентність, компетенція, професійна компетентність, ключова компетентність.

Одним з головних напрямків модернізації освіти в рамках Болонського процесу є її інформатизація, під якою розуміють процес забезпечення сфери освіти методологією та практикою розробки й оптимального використання інформаційних та комунікаційних технологій, зорієнтованих на реалізацію й підвищення рівня психолого-педагогічних завдань професійного навчання, виховання. Усе частіше професійну підготовку розглядають як процес виховання людини, яка усвідомлює своє місце в соціумі, здатна до самовизначення, саморозвитку та творчої діяльності.

Науковці зазначають, що результат професійної підготовки може бути повною мірою описаний за допомогою поняття «професійна та інформаційна компетентність» (Н. Гендіна, В. Лозова, А. Маркова, В. Раєвський, Н. Родіонова, Л. Степашкіна, Н. Трішина, А. Хуторський, та ін.). Сьогодні вчені розрізняють певні види професійної компетентності, а саме: компетентність у професійній